

**НОРМА ПРАВА В МЕХАНІЗМІ ДЕМОКРАТИЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ:
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ****THE RULE OF LAW AS A FUNDAMENTAL ELEMENT OF THE MECHANISM
OF DEMOCRATIC REGULATION: CONCEPTUAL FRAMEWORK
AND CONTEMPORARY CHALLENGES**

Нікорич А.Г., здобувач кафедри права та публічного управління

ЗВО «Університет Короля Данила»

ORCID ID: 0009-0002-5914-9371

Мета статті полягає у здійсненні загальнотеоретичного аналізу правової норми як базового елементу механізму демократичного регулювання, з'ясуванні її функціонального навантаження в умовах демократичного устрою, розкритті взаємодії з інституціями публічної влади та громадянського суспільства, а також в окресленні сучасних викликів, що постають перед нормативною системою в умовах трансформаційних змін, зокрема цифровізації, правового попудлізму та дефіциту легітимності. Стаття має на меті обґрунтувати потребу у переосмисленні традиційної ролі правової норми в контексті зміцнення принципів верховенства права, публічності, рівності та ефективності правового порядку. У результаті проведеного дослідження теоретично обґрунтовано, що норма права відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування демократичного механізму правового регулювання, виступаючи не лише формальним засобом упорядкування суспільних відносин, а й втіленням публічної волі та інструментом реалізації принципів верховенства права, рівності, прозорості й легітимності. З'ясовано, що в умовах демократичного правопорядку правова норма набуває поліфункціонального характеру, виконуючи регулятивну, охоронну, інформаційну та стимулювальну функції, при цьому її ефективність значною мірою залежить від рівня суспільної правосвідомості, відкритості нормотворчого процесу та інституційної спроможності забезпечити дотримання правових приписів. У роботі виявлено, що в сучасних умовах виникає низка викликів для реалізації норм права, зокрема дефіцит правової легітимності, політична інструменталізація норм, розрив між нормою та соціальним запитом, а також конкуренція з нефізичними цифровими регуляторами. Окреслено перспективи посилення ролі правової норми в демократичному регулюванні шляхом розширення громадської участі у нормотворенні, забезпечення прозорості процедур ухвалення норм, розвитку постнормативного моніторингу, а також переосмислення нормативної форми в умовах цифровізації та ризик-суспільства. Наукова новизна. Наукова новизна проведеного дослідження полягає у концептуальному переосмисленні правової норми як базового структурного елементу демократичного правового регулювання в умовах трансформаційного розвитку суспільства. У статті вперше на загальнотеоретичному рівні обґрунтовано взаємозв'язок між нормою права та принципами демократії як взаємопідсилювальними елементами сучасного правопорядку, а також висвітлено багатofункціональний характер правової норми з урахуванням новітніх викликів, а саме цифровізації, правового попудлізму, інформаційної надлишковості та зміни правосвідомості. Здійснено уточнення ролі правової норми як інструменту не лише юридичного регулювання, а й реалізації публічної волі через демократичні інституції. Запропоновано нові підходи до оцінки ефективності правових норм у контексті їх легітимності, соціального прийняття та здатності забезпечувати стабільність правового порядку в умовах змін. Практична значимість результатів дослідження полягає у формуванні теоретично обґрунтованої основи для вдосконалення правотворчої та правозастосовної діяльності в демократичній правовій державі. Запропоновані ідеї спрямовані на підвищення ефективності функціонування правових норм шляхом усунення розриву між нормою та її соціальним сприйняттям, подолання формалізму в правотворчості, а також адаптації нормативних приписів до умов цифровізації та інформаційної складності сучасного суспільства. Результати можуть бути використані у нормотворчій практиці органів державної влади, при розробці освітніх програм із теорії держави і права, а також у процесі правової експертизи законопроектів для забезпечення їх відповідності принципам демократії та верховенства права.

Ключові слова: норма права, правове регулювання, демократія, демократичний правопорядок, публічна влада, принцип верховенства права, функції права, легітимність, правова держава, нормотворчість, правосвідомість, цифровізація, нормативна ефективність.

The purpose of this article is to conduct a general theoretical analysis of the legal norm as a fundamental element of the mechanism of democratic regulation, to clarify its functional significance in the context of a democratic system, to reveal its interaction with institutions of public authority and civil society, and to outline the contemporary challenges faced by the normative system under conditions of transformational changes, particularly digitalization, legal populism, and legitimacy deficit. The article aims to substantiate the need to reconsider the traditional role of the legal norm in the context of strengthening the principles of the rule of law, publicity, equality, and effectiveness of the legal order. The study theoretically substantiates that the legal norm plays a key role in ensuring the effective functioning of the democratic legal regulation mechanism, serving not only as a formal tool for organizing social relations, but also as an embodiment of public will and an instrument for implementing the principles of the rule of law, equality, transparency, and legitimacy. It was found that under conditions of a democratic legal order, the legal norm acquires a polyfunctional character, fulfilling regulatory, protective, informational, and incentivizing functions. Its effectiveness largely depends on the level of legal awareness in society, the openness of the law-making process, and the institutional capacity to enforce legal provisions. The study identifies a number of contemporary challenges to the realization of legal norms, including a deficit of legal legitimacy, the political instrumentalization of norms, a gap between the norm and social demand, and competition from non-physical digital regulators. The article outlines prospects for strengthening the role of the legal norm in democratic regulation through increased public participation in law-making, ensuring procedural transparency, developing post-normative monitoring, and rethinking the normative form in the context of digitalization and risk society. The scientific novelty of the study lies in the conceptual rethinking of the legal norm as a foundational structural element of democratic legal regulation in the context of transformational societal development. For the first time, at the general theoretical level, the interrelationship between the legal norm and the principles of democracy is substantiated as mutually reinforcing components of the modern legal order. The study highlights the polyfunctional nature of the legal norm in the context of new challenges, namely digitalization, legal populism, information overload, and changing legal consciousness. The role of the legal norm is clarified as an instrument not only of legal regulation but also of expressing public will through democratic institutions. New approaches to evaluating the effectiveness of legal norms are proposed, taking into account their legitimacy, social acceptance, and ability to ensure the stability of the legal order under conditions of change. The practical value of the study lies in establishing a theoretically grounded basis for improving law-making and law enforcement activities in a democratic legal state. The proposed ideas are aimed at increasing the effectiveness of legal norms by bridging the gap between the norm and its social perception, overcoming formalism in law-making, and adapting normative provisions to the conditions of digitalization and informational complexity in contemporary society. The findings can be used in legislative practice by state authorities, in the development of educational programs in the theory of state and law, and in the process of legal expertise of draft laws to ensure their compliance with the principles of democracy and the rule of law.

Key words: legal norm, legal regulation, democracy, democratic legal order, public authority, rule of law, functions of law, legitimacy, legal state, law-making, legal awareness, digitalization, normative effectiveness.

Актуальність теми. У демократичній правовій системі норма права виступає не просто регулятором поведінки, а глибинним механізмом формалізованого вияву народовладдя, публічної волі та легітимної влади. Вона є точкою перетину між інституційним владним авторитетом і суспільними очікуваннями щодо справедливого порядку. На відміну від авторитарних систем, де правові приписи часто є вираженням волі владної еліти, у демократичному устрої норма права покликана закріплювати компроміс суспільних інтересів, бути результатом відкритої, інклюзивної нормотворчості та забезпечувати правову рівність усіх суб'єктів.

В умовах демократії норма права повинна не лише формально відповідати принципам публічності, рівності та правового порядку, а й реально забезпечувати участь громадян у процесах нормотворення, відображати суспільний консенсус і функціонувати як вираз публічної волі. Водночас спостерігається посилення розриву між юридичною формою норми та її фактичною реалізацією, що породжує сумніви в її здатності виконувати свої функції в умовах сучасного політичного й інформаційного тиску. Зазначені обставини потребують наукового осмислення ролі правової норми в механізмі демократичного регулювання, уточнення її місця в системі права та визначення критеріїв ефективності з урахуванням новітніх викликів, включно з цифровізацією, кризою легітимності та нормативною фрагментацією.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасні дослідження зосереджуються на впливі цифровізації, алгоритмічного регулювання, правового популізму на зміну структури й змісту правових норм. Зокрема, висвітлюється проблема формалізації норм без реального правозастосування, загрози втрати їх універсальності та зростання нормативного плюралізму в цифровому середовищі.

Незважаючи на наявність значного теоретичного доробку, системний аналіз правової норми як динамічного інструмента демократичного регулювання в контексті новітніх трансформацій ще потребує подальшого опрацювання. Актуальним залишається питання ефективності, легітимності, публічного характеру та трансформації правових норм під впливом сучасних соціально-технологічних викликів. Саме цим аспектам присвячено дане дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фундаментальні принципи демократії є народний суверенітет, верховенство права, поділ влади, правова рівність та захист прав людини безпосередньо визначають зміст і функціонування правової норми.

Сучасні дослідники, підкреслюють, що демократична правова система має ґрунтуватися на процедурній легітимності: правова норма є такою, що зобов'язує, лише тоді, коли вона прийнята через публічний раціональний дискурс та за участі легітимованих представницьких органів. Таким чином, норма права не може бути відірваною від демократичного процесу її творення, інакше вона втрачає свою нормативну силу, незалежно від формальної чинності.

У демократичному суспільстві регулятивна функція норми проявляється як упорядкування соціальних відносин на основі загальнообов'язкових і рівних правил. Однак її особливістю є не лише примусовість, а й передбачуваність і участь у її формуванні. Так, за висловом О. Скаун, правова норма стає актом спільної волі не лише державною імперативною інструкцією, а результатом взаємодії суб'єктів публічної комунікації [2, с. 463].

Як зазначає М. Вебер, норма права у правовій державі має бути не тільки формально обов'язковою, а й легітимною, тобто визнаною суспільством як такою, що відповідає його уявленням про справедливість [1, с. 241-254].

Охоронна функція у демократичній системі полягає не лише в захисті правопорядку, а насамперед у гарантіях реалізації суб'єктивних прав і свобод. Замість жорсткої каральної логіки орієнтація на мінімальне втручання держави, пропорційність і верховенство прав людини.

Інформаційна функція набуває нового звучання: у відкритому суспільстві правова норма не може бути прихованою чи незрозумілою. Її публічність, доступність, зрозумілість основа правової обізнаності громадян. Цей

аспект особливо акцентує Карл Ларенц, зазначаючи, що комунікаційна природа норми є необхідною умовою її дії у плюралістичному суспільстві [12, с. 235-248].

Стимулююча функція у демократичному контексті все більше проявляється як інструмент підтримки соціально корисної поведінки, а не як форма прихованого примусу. Право не тільки забороняє, а й заохочує участь, ініціативність, добросовісність, волонтерство, стимулює розвиток громадянського суспільства [13, с. 372-383].

У своїй основі норма в демократичному правопорядку це інституціолізований вияв узгодженої волі політичної спільноти [8, с. 74]. Справедливе суспільство функціонує на основі норм, що є результатом «оригінального договору», який забезпечує базову згоду щодо принципів організації співжиття.

Суспільний консенсус у демократії не означає повної згоди, але передбачає процедурну згоду на правила гри, у межах яких формуються компромісні рішення [15, с. 258-264]. Тому кожна правова норма, будучи результатом законодавчої процедури, утілює волю більшості, проте не порушує засадничих прав меншості.

На нашу думку, норма права в умовах демократії це не тільки інструмент регуляції, а насамперед маркер легітимності, публічної прозорості та рівноправності суб'єктів права. Вона перетворюється з акту владного припису на формалізований договір суспільного співіснування, що є основою для довіри до правової системи як такої.

У структурі демократичного правопорядку норма права виконує не лише регулятивну, а й системоутворюючу функцію, виступаючи основним елементом правового впливу на суспільні відносини. Вона є первинною ланкою, навколо якої вибудовується механізм правового регулювання складна сукупність норм, суб'єктів, процедур та інституцій, що взаємодіють у процесі правового впорядкування соціальних зв'язків.

У демократичному правопорядку парламент виступає основним нормотворчим органом, і саме в ньому реалізується принцип представницького вираження народного суверенітету. Парламентська процедура є основним каналом легітимації норми як результату делегованої публічної волі. При цьому важливу роль відіграє також громадянське суспільство, яке через механізми участі (петиції, обговорення, адвокаційні кампанії) впливає на зміст майбутніх норм і виступає носієм суспільного інтересу.

Судова влада, зокрема конституційні та верховні суди, не лише застосовують норму, а й формують практику її інтерпретації, виступаючи гарантом її відповідності базовим цінностям демократії правам людини, принципу верховенства права, забороні дискримінації. З погляду теорії інтерпретації, запропонованої Р. Дворкіним, суд не просто застосовує норму він виявляє її найкраще значення у світлі моральних і політичних принципів демократії [10, с. 117-122].

Правова норма є знаряддям формального забезпечення рівності всіх суб'єктів перед законом. Вона фіксує рівні правила гри для учасників правовідносин, незалежно від статусу, ресурсу чи політичної позиції. Через норму реалізується одна з головних ознак демократії юридична рівність.

Крім того, норма є ключовим інструментом передбачуваності правового регулювання, що надзвичайно важливо в умовах демократичного плюралізму, де взаємодіють різноманітні інтереси та ідеології. Громадянин у демократичному суспільстві має розуміти свої права та обов'язки, мати змогу передбачити наслідки своїх дій і саме норма створює цю передбачуваність.

Нарешті, легітимність правопорядку значною мірою залежить від змісту й форми норм, що його утворюють. Якщо норма відповідає базовим принципам справедливості, проходить демократичну процедуру ухвалення, не порушує прав людини вона стає джерелом не лише юридичної сили, а й морального авторитету права в очах суспільства.

У підсумку, правова норма в демократичному механізмі регулювання це не лише засіб впливу, а елемент суспільної довіри. Її ефективність вимірюється не лише ступенем виконання, а й рівнем її визнання як справедливої, відкритої та загальнообов'язкової. Саме через норму демократія стає правовою, а право демократичним [9, с. 136].

У демократичних правових системах правові норми покликані гарантувати публічний порядок, забезпечувати рівність та справедливість, а також відображати волю народу, виражену через легітимні інституції [6, с. 82-87]. Однак навіть у таких політичних режимах функціонування норми стикається з рядом глибоких суперечностей, що знижують її ефективність і підривають довіру до самого механізму правового регулювання. Йдеться про парадокс демократії, де існує високий рівень нормативного наповнення, але низький рівень фактичної реалізації правових приписів.

Однією з центральних проблем є розрив між формальною наявністю правових норм і фактичним забезпеченням їх реалізації. У демократичному суспільстві часто трапляються випадки, коли ухвалені норми мають декларативний характер, не підкріплюючись реальними механізмами дії або належними ресурсами. Як зауважує український правознавець С. Головатий, правова система страждає від "нормативної гіпертрофії" надмірного законодавчого навантаження без належного контролю за його дотриманням [4, с. 279].

Такий дефіцит реалізації призводить до інфляції юридичних приписів: чим більше норм не працюють, тим менше довіри до всього правового порядку. Це, у свою чергу, руйнує фундаментальні демократичні принципи, а саме передбачуваність, рівність перед законом і правову визначеність.

Іншою загрозою є інструменталізація правових норм з боку політичних акторів, коли норми приймаються не для забезпечення правопорядку чи захисту прав людини, а як інструмент політичного тиску, мобілізації електорату або прихованого лобізму [12, с. 235-248]. Йдеться про популістське нормотворення, що знецінює правову форму заради короткострокового політичного ефекту.

Сучасні дослідники, наголошують, що популізм у правотворчості сприяє прийняттю норм із низьким рівнем юридичної техніки, розмитими категоріями, нестійким концептуальним апаратом. У результаті зростає кількість норм, які конфліктують одна з одною, а правова система втрачає внутрішню узгодженість.

Ще однією суттєвою проблемою є розрив між нормою як формальним приписом і правосвідомістю громадян. Норма права повинна не лише регулювати поведінку, а й бути внутрішньо прийнятою суспільством як справедлива та легітимна [11, с. 248]. Якщо ж вона не відповідає актуальним соціальним запитам або нав'язується зверху без суспільного обговорення вона втрачає регулятивну силу й існує лише на папері.

Як зазначає Ю. Тихий, правова норма може бути ефективною лише тоді, коли вона відображає не лише волю законодавця, а й "юридичну інтуїцію" народу, а саме уявлення про справедливість, гідність, межі допустимого. Відсутність такого зв'язку призводить до правового нігілізму, низької правової культури, і врешті до делегітації демократичного устрою як такого [5, с. 18-27].

Процеси демократизації, що охопили більшість сучасних держав, супроводжуються не лише посиленням інституційних гарантій прав і свобод, а й суттєвими викликами для правової норми як базової одиниці правового регулювання. У центрі цих трансформацій пошук нових форм легітимації, відкритості, адаптивності та технологічної відповідності норми права, що діє в умовах високодинамічного цифрового середовища [7, с. 47-59].

Цифрове середовище створює принципово нові умови для функціонування норм. У традиційному правопорядку норма існує як текстовий припис, ухвалений уповноваженим органом [14, с. 278]. Натомість у цифрову добу дедалі більшого значення набуває "технічна нормативність", коли правила поведінки задаються не юридичними актами, а архітектурою цифрових платформ, алгоритмами.

Ці альтернативні механізми регуляції породжують виклики для традиційної доктрини джерел права, адже вони можуть здійснювати правоподібний вплив без публічного обговорення, легітимації чи правової відповідальності. Отже, завдання сучасної теорії права полягає у переосмисленні співвідношення юридичної та нефізичної (цифрової) нормативності, виробленні нових критеріїв визнання та контролю таких норм.

У демократичному суспільстві правова норма не може бути результатом виключно вертикального владного рішення. Її сила і легітимність прямо залежать від рівня відкритості процесу нормотворення, доступу громадян до змісту та мотивів нових норм, а також інклюзивності. У цьому сенсі застосування таких інструментів, як електронні консультації, публічні обговорення, правові краудсорсингові платформи не просто технологічне оновлення, а умова демократичного правотворення.

Як зазначає український дослідник М. Козюбра, участь громадськості у нормотворчості має не лише процедурну, а й сутнісну функцію: вона сприяє підвищенню обґрунтованості норм, зміцненню суспільної довіри та запобігає прийняттю політично мотивованих, репресивних чи дискримінаційних норм [3, с. 5-15].

З огляду на динамізм соціальних змін, зокрема у сфері технологій, інформації, екології та глобалізації, сучасна правова норма повинна бути не лише формально чинною, а й субстанційно ефективною, адаптивною та рефлексивною. Це потребує розвитку інституційних механізмів постнормативного моніторингу, періодичної оцінки наслідків дії норми, створення гнучких процедур внесення змін.

Такі підходи вказують на необхідність інституціоналізованого «нормативного циклу», в межах якого кожна норма має проходити не лише стадії ухвалення, а й критичну фазу оцінки її впливу. У цьому контексті важливою стає правова аналітика, цифрова держава, штучний інтелект у правотворчості, а також міждисциплінарний діалог між юристами, технологіями та соціологами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вебер М. Теорія ідеальної бюрократії. пер. з нім. В. Купліна. Київ : Дух і Літера, 2014. 320 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. Харків : Право, 2021. 728 с.
3. Козюбра М. І. Верховенство права як принцип сучасного конституціоналізму. *Право України*. 2021. № 2. С. 5–15.
4. Головатий С.П. Демократія і право: теоретико-методологічні основи взаємозв'язку. Київ : Юридична думка, 2020. 336 с.
5. Тихий Ю. Юридична сила норми права: філософсько-правовий вимір. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. № 3. С. 18–27.
6. Андрусів У. Поняття та структура правової норми в сучасній правовій системі. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 82–87.
7. Möllers C. The Three Branches: A Comparative Model of Separation of Powers. Oxford : Oxford University Press, 2013. 336 p.
8. Tushnet M. Advanced Introduction to Comparative Constitutional Law. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2014. 160 p.
9. Dworkin R. Law's Empire. Cambridge : Harvard University Press, 1986. 470 p.
10. Waldron J. The Rule of Law and the Measure of Property. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. 320 p.
11. Larenz K. Methodological Aspects of Balancing of Interests. *Festschrift für Ernst Klingmüller. Karlsruhe*, 1974. P. 235–248.
12. Loughlin M. Foundations of Public Law. Oxford : Oxford University Press, 2010. 528 p.
13. Hildebrandt M. Law for Computer Scientists and Other Folk. Oxford : Oxford University Press, 2020. 320 p.
14. Habermas J. Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy. Cambridge : Polity Press, 1996. 631 p.
15. Ziegler K.S., Wicks E., Hodson L. (Eds.). The UK and European Human Rights: A Strained Relationship? Oxford : Hart Publishing, 2015. 364 p.